

Horatiovy satiry – úvod

Satira (satura) bývá považována za jediný původně římský literární žánr – Quintilianus¹: „*satura quidem tota nostra est*“² Její doklady máme už u **Q. Ennia** (239–189 př. Kr.) a **M. Pacuvia** (220–130 př. Kr.); o jejich satirické tvorbě ale víme velmi málo. Jednalo se původně o formálně i tematicky velmi volný žánr, což umožňovalo autorům velkou tvůrčí svobodu. Jasnější pravidla dodal žánru až **C. Lucilius** (180–102 př. Kr.): satira se stala útočnou, výsměšnou básní. Od těchto autorů satir jde linie přes Horatia k **Persiovi** (34–62) a **Juvenálovi** (60–140).

Satiry, původním názvem *Sermones*, jsou rozděleny na dvě knihy. První byla dokončena asi roku 35 př. Kr., druhá o rok později. Celé dílo bylo tedy dopsáno ještě před bitvou u Actia, nevěnuje se tedy tolik politickým tématům.³

První kniha obsahuje deset básní v daktylském hexametu. Básnický subjekt je v ní velmi silně ztotožňován se samotným autorem: ten prezentuje své vlastní postoje, užívá mnoho autobiografických prvků (např. v básni VI s vyznáním otci), kritizuje stav morálky v tehdejší společnosti, v poslední básni se vyjadřuje i o literární kritice (podává svůj vlastní pohled na psaní satiry). Na mnoha místech zcela vědomě navazuje na svého předchůdce Lucilia – jeho báseň, která popisuje cestu do Capuy, variuje básni V, která líčí cestu po Via Appia z Říma do Brundisia, kam spolu s Vergíliem a Variem Rufem doprovázel svého podporovatele Maecenata.

Druhá kniha, obsahující osm básní, je od té první značně odlišná. Ustupuje v ní autobiografický tón, osobní kritiku střídají obecné moralizující úvahy, které pronáší už ne sám autor, ale jiný mluvčí. Všechny básně (kromě jedné) mají podobu dialogických scének. Nechybí v ní ani mytologická travestie⁴ po vzoru Mennipově: Autor zavádí čtenáře do podsvětí, kde věštec Teiresias radí Odysseovi, jak si předcházet bezdětné starce a lovit dědictví (5. satira). V 6. satire srovnává klidně plynoucí život na venkově s hektickým shonem velkoměsta a protiklad mezi těmito dvěma prostředími ilustruje bajkou o venkovské a městské myši.⁵

Horatius popsal svůj příklon k satire v 10. básni první knihy: Když pracoval na svých Epódách, zjevil se mu bůh Quirinus a řekl: „*Nosit do lesa dříví by nebyl nerozum větší, než kdybys rozmnožit chtěl to množství básníků řeckých.*“ (*Sat.* I,10,34–35) Podle Šubrtu se ale k tomuto žánru Horatius přiklonil, protože chtěl experimentovat a uvést do římského prostředí nový literární žánr. Proto se rozhodl obnovit žánr satiry, který po C. Luciliovi už sto let nikdo nepěstoval.⁶ Horatius však nechce pouze napodobovat Lucilia, u kterého sice oceňuje jeho břitkost a vtip, ale vytýká mu jeho nedokonalou básnickou techniku. Naopak se snaží „pozvednout estetickou úroveň satiry jako básnického žánru, dát jí jemnější a kultivovanější podobu a otupit její satirické ostří“.⁷ Oba básníci měli i jiné posluchačstvo: zatímco Lucilius psal pro široké vrstvy spíše

¹ *Inst. orat.* X,1,93

² Žádná řecká předloha k satirám se nedochovala, na druhou stranu má tento žánr blízko k řeckým jambickým básníkům Archilochovi, Hipponaxovi a Kalimachovi, dále k mennipské satire a diatribě. – Brill's New Pauly

³ Šubrt, s. 155.

⁴ Satirická obměna formy díla

⁵ Šubrt, s. 160.

⁶ Šubrt, s. 160.

⁷ Šubrt, s. 160–161.

průměrných recipientů, Horatius své básně směřoval pouze úzkému okruhu svých intelektuálních přátel. Na rozdíl od Lucilia už Horatius tolik nepranýřuje politické poměry, ale spíše rozšířené charakterové vady v životě především neobvyklých lidí (nevěstek, mluvků, parazitů, umělců, různých „postaviček“): chamtivost, zíštnost, lakomství, poštilost, ctižádostivost, obžerství, sexuální excesy atd. Na rozdíl od moralistů stoického myšlení, které jej také ovlivnilo, je ale shovívavý – nevychovává, nekárá a nemoralizuje, pouze předkládáním negativních exemplů nastavuje zrcadlo, což ho, jak sám říká, naučil jeho otec.

Horatiovy satiry je možno rozdělit do dvou druhů: **satiry filosofické** – v nich se po způsobu diatrib⁸ rozvíjí rozhovor hledající morální hodnoty, obsahují příklady a anekdoty, a **satiry popisné** – ty vycházejí z Lucilia a jsou založené na popisu situace či scénky. Oba tyto postupy se však v některých básních prolínají.

Satiry Horatius nepovažuje za poezii v pravém slova smyslu, neboť od mluvené řeči ji odlišuje pouze užití metra. Je to ale do jisté míry jen póza – jednoduchost a kolokviálnost *Satir* je do značné míry hraná a je výsledkem promyšlené básnické techniky. „Horatius chce nahradit Luciliovo *sermo vulgaris* elegantním způsobem vyjadřování. Pro satiru vyžaduje přirozeně plynoucí, jasný a průzračný styl, nezatěžující čtenáře příliš komplikovanými výrazy, a častou změnu tónu, která má zabránit monotónnosti a nudě.“⁹

Použitá literatura:

HORATIUS, Quintus Flaccus. *Vavřín a réva: ódy, epódy, satiry, listy*. 1., úplné vyd. Praha: Odeon, 1972, 364 s.

CONTE, Gian Biagio. *Dějiny římské literatury*. 2., rev. a dopl. vyd. Praha: KLP, 2008, 797 s. ISBN 978-80-86791-57-9.

"Satire." Brill's New Pauly. Antiquity volumes edited by: Hubert Cancik and , Helmuth Schneider. Brill Online , 2012. Reference. Masaryk University. 26 November 2012 <<http://referenceworks.brillonline.com/entries/brill-s-new-pauly/satire-e1102100>>

ŠUBRT, Jiří. *Římská literatura*. Vyd. 1. Praha: OIKOYMENH, 2005, 502 s. ISBN 80-7298-095-5.

⁸ Diatriba – rozmluva s moralistickým obsahem

⁹ Šubrt, s. 163.

1) Nespokojenost s životním údělem:

1.1

Qui fit, Maecenas, ut nemo, quam sibi sortem
seu ratio dederit seu fors obiecerit, illa
contentus vivat, laudet diversa sequentis?
'o fortunati mercatores' gravis annis
miles ait, multo iam fractus membra labore;
contra mercator navim iactantibus Austris:
'militia est potior. quid enim? concurritur: horae
momento cita mors venit aut victoria laeta.'

*Čím to, Maecenate, že nikdo spokojen není
losem, jež vybral si s rozmyslem sám neb osud mu přiřkl,
každý však velebí ty, kdož opačnou cestou se berou?
„Jak jsou blaženi kupci!“, dí vojín zmožený tíží,
let svých, kterému útrapy hojné již zchromily údy,
naopak kupec, když bouřlivý vítr mu korábem zmitá:
„Vojna je lepší. Či ne snad? Strhne se bitva a v jedné
hodince rychlá vzejde ti smrt neb vítězství blahé.“*

2) Mravní naučení:

1. 3

illuc praevertamur, amatorem quod amicae
turpia decipiunt caecum vitia aut etiam ipsa haec
delectant, veluti Balbinum polypus Hagnae.

vellem in amicitia sic erraremus et isti
errori nomen virtus posuisset honestum.
ac pater ut gnati, sic nos debemus amici
siquod sit vitium non fastidire. strabonem
appellat paetum pater, et pullum, male parvos
sicuti filius est, ut abortivus fuit olim
Sisyphus; hunc varum distortis cruribus, illum
balbutit scaurum pravis fultum male talis.
parcius hic vivit: frugi dicatur;

...

at nos virtutes ipsas invertimus atque 55
sincerum furimus vas incrustare. probus quis
nobiscum vivit, multum demissus homo: illi
tardo cognomen, pingui damus.

Raději obraťme k milencům zrak, již k hyzdícím vadám

*milenčiným jsou slepí neb dokonce právě v nich mají
zalíbení, jak Balbinus v Hagniných nádorech nosních.*

*Kéž bychom takto i v přátelství chybovali a kéž by
této chybě mravní náš cit dal poctivé jméno.*

Aspoň, jak otec synovu vadu, tak nemáme my též

*hnusit si vady svých přátel, když nějakou mají. Vždyť otec
syna, jenž šilhavý jest, zve mžourálkem, kuřátkem zase*

zakrnělého, jak nedochůdný kdy Sisyfus býval;

má-li dovnitř zkřivené nohy, jej mazlivě pajdou

nazve a kulhánkem zas, když se na zrudných kotnicích belhá.

...

*My však zvracíme v opak i samotné ctnosti a špínou
dychtíme potřísnit nádobu čistou. Kdos ve styku s námi
jeví se řádným a velice skromným: hned dáme mu jméno
tupce a omezence...*

3) Svoboda člověka:

2, 7

quisnam igitur liber? sapiens sibi qui imperiosus,
quem neque pauperies neque mors neque vincula terrent,
responsare cupidinibus, contemnere honores 85
fortis, et in se ipso totus, teres atque rotundus,
externi nequid valeat per leve morari,
in quem manca ruit semper fortuna. potesne
ex his ut proprium quid noscere? quinque talenta
poscit te mulier, vexat foribusque repulsum 90
perfundit gelida, rursus vocat...

*Kdo jest svoboden tedy? Jen mudrc, jenž sám sobě vládne,
jehož ni chudoba neplní hrůzou, ni smrt, ani pouta,
jenž zná statečně vzdorovat vášním a poctami zhrdat,
v sobě samém je všecek, jak koule je okrouhlý, oblý,
pro hladkost plochy že nic na něm vnějšího nemůže utkvět,
na nějž se bezmocně vrhá vždy osud. Zda ze všeho toho*

*nějaký rys jak vlastní poznati můžeš? Tvá žena
o pět talentů žádá a trápí tě, vystrčí ze dveří,
studenou polije vodou, pak nazpět zas zavolá.*

4) Básnictví

1, 10

ergo non satis est risu diducere rictum
auditoris; et est quaedam tamen hic quoque virtus.
est brevitatem opus, ut currat sententia neu se
inpediat verbis lassas onerantibus auris... 10

...ridiculum acri
fortius et melius magnas plerumque secat res. 15
illi, scripta quibus comoedia prisca viris est,
hoc stabant, hoc sunt imitandi;

...Pollio regum
facta canit pede ter percusso; forte epos acer
ut nemo Varius ducit, molle atque facetum
Vergilio adnuerunt gaudentes rure Camenae... 45

*Nestačí tedy, když zdaří se smíchem roztáhnout ústa
posluchačů; i v tom však dokonalost je jakás:
třeba je stručnosti dbáti, by myšlenka plynula, slovy
nezdržována, jež obtěžují až k únavě ucho;*

...

...A zpravidla významné věci

lépe a rázněji roztíná vtip než přílišná břitkost.

*V tom byla síla těch mužů. Již komoedii kdy starou
pěstili, v tom nám mají být vzorem;*

...

...Pollio činy

*králů předvádí veršem, jenž trojí má přízvuk, a epos
hrdinské Varius nejlépe rozprává; Vergiliovi
přírčky Musy, jež milují venkov, něhu a půvab.*

...

5) Cizoložství:

1, 2

Audire est operae pretium, procedere recte
qui moechis non voltis, ut omni parte laborent
utque illis multo corrupta dolore voluptas
atque haec rara cadat dura inter saepe pericla. 40

hic se praecipitem tecto dedit, ille flagellis
ad mortem caesus, fugiens hic decidit acrem
praedonum in turbam, dedit hic pro corpore nummos,
hunc perminxerunt calones; quin etiam illud
accidit, ut cuidam testis caudamque salacem 45
demeterent ferro.

Slyšte – stojí to za to -, vy všichni, kdož nechcete zdaru
cizoložníkům přát, jak jim odevšad svízele hrozí,
jak i trápení mnohá jim ztrpčují milostnou rozkoš,
a jak i ta jest řídká a často se ocitá v krutých
nebezpečích. Ten střemhlav se střechy seskočit musil,
onen až k smrti byl důtkami zmrskán; ten prchaje padl
na divou lupičů bandu, ten penězi vykoupil život,
toho zas pacholci zneuctili, ba dokonce komus
stalo se, chlípny že úd i s varlaty uťali mečem.

6) Čarodějnictví:

vidi egomet nigra succinctam vadere palla
Canidiam pedibus nudis passoque capillo,
cum Sagana maiore ululante: pallor utrasque 25
fecerat horrendas adspectu. scalpere terram
unguibus et pullam divellere mordicus agnam
coeperunt; cruor in fossam confusus, ut inde
manis elicerent animas responsa daturas.

Sám jsem viděl, jak Kanidie se v černém svém plášti
podkasaná, bosá a s vlasem vlajícím blíž
vyjíc a starší Sagana s ní. Jim oběma bledost
strašného dodala vzhledu. Tu počaly vyrývat zemi
nehty a ovečku černou svým zubem trhati v kusy;
krev její do jámy slily, by z podsvětí zemřelých duše

vylákaly, jež měly jim k dotazům odpovídati.

7) Gastronomie:

longa quibus facies ovis erit, illa memento,
ut suci melioris et ut magis alba rotundis,
ponere: namque marem cohibent callosa vitellum.

cole suburbano qui siccis crevit in agris 15

dulcior: inriguo nihil est elutius horto.

si vespertinus subito te oppresserit hospes,

ne gallina malum responset dura palato,

doctus eris vivam musto mersare Falerno:

hoc teneram faciet.

...

si dura morabitur alvus,

mitulus et viles pellent obstantia conchae

et lapathi brevis herba, sed albo non sine Co.

...

nec sibi cenarum quivis temere arroget artem, 35

non prius exacta tenui ratione saporum.

nec satis est cara piscis averrere mensa

ignarum, quibus est ius aptius et quibus assis

languidus in cubitum iam se conviva reponet.

...

Massica si caelo suppones vina sereno,

nocturna siquid crassi est tenuabitur aura

et decedet odor nervis inimicus; at illa

integrum perdunt lino vitiata saporem.

Surrentina vafer qui miscet faece Falerna 55

vina, columbino limum bene colligit ovo,

quatenus ima petit volvens aliena vitellus.

...

est operae pretium duplicis pernoscere iuris

naturam. simplex e dulci constat olivo,

quod pingui miscere mero muriaque decebit 65

non alia quam qua Byzantia putuit orca.

Vejece, jež podlouhlou podobu mají, ta předkládat pomni;

chuť jejich lepší než kulatých jest i bělejší bílek,

ježto v jich skořápce tvrdší jest kohoutí zárodek ukryt.

Kapusta na suchých vyrostlá polích je chutnější nežli

předměstská: ze zahrad zavlažovaných je zcela mdlé chuti.

Jestliže host tě překvapí v hodinu večerní náhle,

aby snad slepice tuhá zlý odpor nekladla patru,

radu ti dám, bys v moštu ji utopil falernském živou:

maso její tak zjemní.

...Když bude tě zácpa obtěžovati,

slávka tebe a všední škeble té závady zbaví,

šťovík též drobnolistý, však bílým kojským to zapij.

nechť pak umění hostiny strojit si neosobuje

nikdo, jenž jemnou soustavu chutí si nevštípil dříve.
nestačí se stolů v krámě jen drahé sebrati ryby,
neznáš-li, pro které lépe se omáčka hodí a které
péci třeba, by sytý již host se k jídlu zas vzhopil.

Jestliže massické víno ven vystaviš při jasném nebi,
součástky husté se rozplynou nočním vzduchem a zmizí
výpar škodlivý svalstvu, však vína, jež cezena byla
plátěným sáčkem, své pravé pozbudou chuti. Kdo moudře
do vína surrentského dá přimíchat falernských kvasnic,
dobře vyčistí kal jen holubím vejcem, neb žloutek
klesaje ke dnu tu přísadu cizí unáši s sebou.

Jednoduchá (omáčka) se z oleje sladkého skládá, jež s hustým
smísiti vínem je vhodno a lákem rybím, však žádným
jiným než tím, jímž dlouho již páchla byzatská bečka.